

KRITÉRIÁ HODNOTENIA PODNIKATEĽSKÉHO PROSTREDIA

Štefánia Jenčíková
Technická univerzita v Košiciach, Ekonomická fakulta
Němcovej 32, Košice
Slovenská republika
Stefania.jencikova@tuke.sk

ABSTRACT

The quality of business environment is usually expressed by both transparent and internal connections of formal and informal institutions. In the last few years a number of organizations that are carrying out the measurement of quality of the business environment had arose in various countries. Further more those organizations create the ranking of countries, compare the ranking of country in question in the given time span. The notion "quality of business environment" becomes not only "trendy notion", but simultaneously it becomes the theoretical and practical issue - problem, that influences the effectiveness and growth of economy. The test of implied relation needs such structure of selected indicators and indexes that ought to have the most objective and the most transparent testifying attribute.

KEY WORDS

World indexes, Slovak index, property rights.

1. Úvod

Na meranie kvality podnikateľského prostredia sa používajú rôzne indexy. Majú rôznu konštrukciu, využívajú rôzne údaje a rôzne zdroje údajov, rôzne premenné veličiny. Indexy možno deliť z rôznych hľadísk, napríklad podľa druhov, podľa objektivity, podľa hodnotiacich subjektov, prípadne podľa zvolenej hodnotenej veličiny, ap.

Zvolený index môže byť unikátny, ak údaje získavame zvláštnym prieskumom a sledujeme len zvolený účel, alebo môže byť kompozitný, odvodený od niekoľkých, už existujúcich prieskumov a indikátorov. Druhý druh spravidla poskytuje viac informácií, ale spravidla sú určité námietky voči nezlučiteľnosti vstupných indikátorov. Za objektívne indexy považujeme tie, ktoré sú vyčísľované z objektívne merateľných údajov. Subjektívne sú založené na subjektívnych názoroch respondentov zvoleného súboru. Prevažujú subjektívne, mnohé aspekty zvolených a hodnotených premenných nemožno objektívne kvantifikovať.

Súbor respondentov možno vytvárať z tzv. expertov, ktorí hodnotia danú krajinu zvonku, alebo z tzv. miestnych respondentov. Miestni respondenti majú viac informácií o domácom prostredí ako experti, na druhej strane sú však

výsledky ich hodnotení menej vhodné pre medzinárodné porovnávanie.

Konštrukciu indexu, charakter údajov a zdroje údajov sa považujú za tri kritériá rozdielných prístupov ku meraniu kvality podnikateľského prostredia. Indexy sa zároveň odlišujú predmetom merania – čo majú presne merať na základe zvolenej premennej veličiny, ktorá by merala práve spomínanú kvalitu podnikateľského prostredia.

2. Svetové indexy a index podnikateľského prostredia na Slovensku

Index vnímania korupcie (CPI – Corruption Perception Index) vyjadruje kvalitu podnikateľského prostredia cez vnímanie korupcie. Index každoročne publikuje od r. 1995 Transparency International (TI) z Nemecka a korupciu definuje ako zneužívanie právomocí verejného činiteľa ku osobnému obohacovaniu. CPI sa považuje za kompozitný index, zostavený z niekoľkých prieskumov, ktoré sú však rozdielne, lebo používajú objektívne alebo subjektívne údaje z rôznych zdrojov. Prieskumy robia nezávislé inštitúcie. Niektoré sa robili iba jedenkrát, niektoré sa opakujú každoročne (vtedy sa používa priemer za posledné 3 roky), atď. V dôsledku týchto skutočností sa CPI nepovažuje za nezávislý index. Zlyhanie zdrojov, resp. meniace sa skupiny respondentov, narušajú pôvodnú koncepciu štruktúry indexu.

Aby sme mohli rôznorodé ukazovatele zahrnúť do CPI, mali by spĺňať určité kritériá. Ak teda prostredníctvom CPI zamýšľame porovnávať krajiny a zostavovať poradie jednotlivých krajín, zvolené ukazovatele musia merať celkovú úroveň korupcie a údaje nesmú byť staršie ako 3 roky. Všetky zložky indexu sú štandardizované v rozpätí od 0 po 10. Vyššie číslo vyjadruje nižšiu korupciu.

Skladba CPI sa teda mení, CPI nemožno porovnávať v čase. Zostavované poradie krajín podľa CPI a z toho odvodené hodnotenie podnikateľského prostredia môže byť zavádzajúce, nehovoriac o tom, že sú rozdiely medzi hodnotenými krajinami aj v samotnom ponímaní korupcie, resp. v jej legislatívnom vymedzení.

Napriek načrtnutým okruhom problémov zostavovania a vyčísľovania indexu CPI, index CPI sa považuje za účinný nástroj presadzovania transparentnosti ekonomického prostredia a Transparency International

podnecuje diskusie o korupcii nielen v médiách, ale vo vládných a vedeckých agentúrach.

Z údajov o hodnotení Slovenska za roky 2000 – 2005 vidno, že hodnota indexu CPI mierne rastie (r. 2000 = 3,5, r. 2001, 2002 a 2003 zhodne 3,7, r. 2004 = 4,0 a r. 2005 = 4,3). Hodnotu nameraného indexu však nemožno považovať za dostatočne vysokú vzhľadom na výsledky iných prieskumov, ktoré z problematických premenných podnikateľského prostredia zaradili korupciu práve na prvé miesto.

Agregátne indikátory správy (AGI – Aggregate Governance Indicators) vychádzajú z konceptu, ktorý v r. 1999 predložil Inštitút Svetovej banky (World Bank Institute – WBI). Indikátor je založený na zdrojoch dát z oblasti správy (spravovania) a korupcie a vyjadruje kvalitu podnikateľského prostredia ako kvalitu správy. Skladá sa zo šiestich indexov, odvodených z rôznych subjektívnych ukazovateľov, získavaných z prieskumu verejnej mienky a z prieskumov medzi odborníkmi. Indikátor rozlišuje 3 aspekty správy, každý s dvoma oblasťami:

1. proces výberu správy, monitoring a nadradenie (zahrňuje 2 oblasti: a) politickú zodpovednosť a b) politickú nestabilitu a násilie)
2. proces formulácie vládnej politiky a implementácie (zahrňuje a) efektívnosť vlády a b) bremeno regulácie)
3. ako občania a samotný štát rešpektujú vytvorené inštitúcie (zahrňuje a) dodržiavanie zákonov a b) úplatkárstvo).

AGI sa síce považuje za kompozitný ukazovateľ, je však založený na rôznorodých zdrojoch a rozdielnych typoch respondentov. Tieto skutočnosti neumožňujú, aby poskytoval dostatočné informácie pre jednoznačné závery o určitých krajinách. Preto sa navrhuje podeliť krajiny do skupín s podobnými vlastnosťami a následne porovnávať krajiny v skupine (vyspelé, zaostalé, resp. tranzitívne).

Index zajatia štátu (CI – Capture Index) skonštruoval Inštitút Svetovej banky (WBI) a údaje sa získavali spolu s Európskou bankou pre obnovu a rozvoj (EBRD). Index je jedinečný, založený na prieskumu podnikateľského prostredia a výkonnosti podnikov (Business Environment and Enterprise Performance Survey – BEEPS) v 22 transformujúcich sa krajinách v r. 1999.

Index zisťuje a meria vplyv firiem (podnikov) na definíciu a efektívnosť inštitúcií, čo nie je nič iné, ako kvantifikácia odpovede na otázku, do akej miery je „štát v zajatí“ podnikov.

„Zajatost' štátu“ sa definuje ako ovplyvňovanie tvorby základných pravidiel hry. Za premenné veličiny sa zvolili 3 typy korupcie: administratívnu, zajatost' štátu firmami a vplyv firiem na štát. Štát vystupuje v „zajatí“ vtedy, ak existujú firmy, ktoré ovplyvňujú tvorbu zákonov a iných

pravidiel podnikateľskej činnosti súkromnými platbami v prospech verejných a vládných predstaviteľov. Existujú aj firmy, ktoré ovplyvňujú tvorbu zákonov a pravidiel ekonomickej činnosti bez toho, aby poskytovali toky platieb. Tie spravidla využívajú svoju veľkosť resp. dlhodobé vzťahy s vládnymi a verejnými inštitúciami.

Administratívna korupcia (v zmysle drobnej korupcie) je vyjadrená ako percentuálny podiel výdavkov na administratívnu korupciu z ročných príjmov firiem. Druhý index – „zajatost' štátu“ je rozdelený do 6 oblastí a zisťuje rozsah dopadu vybraných aktivít na daný podnikateľský subjekt. Index odpovedá podielu firiem, ktoré vnímajú štát ako „zajatý“. Počíta sa ako aritmetický priemer za 6 komponentov (parlamentná legislatíva, prezidentské zákony, centrálna banka, trestné súdy, obchodné súdy, financovanie politických strán). Tretí index zisťuje, ako je v prieskume dopytovaná firma ovplyvnená tým, že iná konkurenčná firma ovplyvňuje rozhodovanie štátu.

Indexy sa tvoria z odpovedí podnikateľských elít z testovaného súboru, orientovaného na malé a stredné podniky.

Index neprehľadnosti (OI – Opacity Index) používa Nadácia Pricewaterhouse Coopers pre štúdium transparentnosti a udržateľnosti (The PricewaterhouseCoopers Endowment for the Study of Transparency and Sustainability – PwC). Premennou veličinou je neprehľadnosť (opacity) ako nedostatok jasných, presných, formálnych, rozpoznateľných a široko akceptovaných postupov v oblastiach, kde sa stretávajú podnikateľské, finančné a vládne kruhy.

Index vychádza z piatich rôznych oblastí kapitálového trhu: korupcia vo vládnej byrokracii, právny systém a vlastnícke práva, hospodárska politika (fiškálna, monetárna a daňová), účtovné štandardy a režim regulácie. Je to jedinečný index, lebo jediným zdrojom je telefonický prieskum v 35 krajinách z celého sveta, pričom skupiny respondentov odpovedali na mierne odlišné dotazníky vzhľadom na svoju profesnú orientáciu.

Autori indexu spájajú porovnávanie krajín s otázkou ceny neprehľadnosti, teda aká je neprehľadnosť drahá. Predpokladajú, že neprehľadnosť je prekážkou ekonomického pokroku, lebo ekonomika ako celok znáša značné opportunity costs. Opportunity costs vymedzujú prostredníctvom vyššej dane z príjmov právnických osôb, ktoré prinášajú do krajiny priame zahraničné investície, prémie za riziko, ktoré ponúkajú vlády pri predaji štátnych dlhopisov na medzinárodných kapitálových trhoch a merateľných neuskutočených priamych zahraničných investícií, ktoré sa neinvestovali v danej krajine alebo sa alokovali v inej krajine (práve v dôvodov netransparentnosti).

Autori PwC odhalili závislosť medzi indexom neprehľadnosti a relevantnými údajmi o výkone ekonomiky.

Index rizika správy akciových spoločností (CGR – Corporate Governance Risk Index) vytvorili Crichton-Miller a Worman v r. 1990 z princípov OECD pre správu obchodných spoločností. Princípy obsahujú práva účastinárov, úlohu podielnikov v správe spoločností, zverejňovanie údajov, transparentnosť a zodpovednosť predstavenstva akciovej spoločnosti, aplikované na transformujúce sa krajiny. Metodológia obsahuje 4 riziká správy: definovanie obchodného práva, vymáhateľnosť práva, regulačný rámec a etické prostredie. Index je jedinečný, dotazník obsahuje 28 otázok v štyroch sekciách. Kladná odpoveď získava 1 bod, maximum je 28 bodov. Štandard krajín G 7 je v rozpätí 21-28 bodov. Index je rozdelený do 4 pásiem: 0-5 bodov = veľmi vysoké riziko, 6-10 bodov = vysoké riziko, 11-20 = priemerné riziko a 21-28 bodov = nízke riziko.

V inom uhle pohľadu a v inej metodike hodnotenia je Správa **Doing Business 2005**, sponzorovaná Svetovou bankou a Medzinárodnou finančnou korporáciou (IFC). IFC sa zaoberá investíciami do súkromného sektora a porovnáva regulačné prostredie a regulačné reformy v 145 krajinách. Správa sledovala 5 skupín indikátorov podnikateľského prostredia: začatie podnikania, prijímanie a prepúšťanie zamestnancov, vymáhanie zmlúv, získanie úveru a ukončenie podnikania. Indikátory za rok 2005 rozšírila o dva – registrácia majetku a ochrana investorov. Správa zaradila Slovensko medzi 10 najreformnejších krajín a zároveň konštatuje, že v chudobných krajinách je dvojnásobne ťažšie začať podnikat', podnikat' a ukončiť podnikanie kvôli administratívnym prekážkam a zároveň podniky v chudobných krajinách disponujú s nižšou ochranou majetkových práv ako v krajinách bohatých.

Správa Doing Business 2007 hodnotí bariéry v podnikaní v súbore 175 krajín a sleduje tieto ukazovatele:

- stupeň regulácie (počet procedúr, nevyhnutných ku začatiu podnikania, resp. registrácii)
- čas a výdaje na vymáhanie zmlúv, ukončenie konkurzu
- stupeň zákonnej ochrany vlastníctva
- pružnosť regulácie zamestnanosti
- podnikové dane, pričom údaje indikátorov sú ku aprílu 2006.

Doing Business 2007 hodnotí Slovensko v r. 2006 oproti roku 2005 nasledovne (tz. v zátvorke sú zlepšenia, resp. zhoršenia vyznačené znamienkom plus, resp. mínus):

Podnikanie 36 (-2)

Začiatok podnikania 63 (-9)

Vybavovanie licencií 47 (-3)

Zamestnávanie pracovníkov 72 (+1)

Registrácia vlastníctva 5 (-1)

Dôveryhodnosť 13 (0)

Ochrana investorov 118 (-4)

Platenie daní 114 (-5)

Obchodovanie za hranicami 88 (-9)

Vymáhanie zmlúv 59 (-1)

Ukončenie podnikania 31 (-17)

Z výsledkov vidno mierny nárast, ale výrazné zhoršenie nastalo v oblasti ukončenia podnikania. Zrejme to súvisí s problémami bankrotov (konkurzov), najmä s dĺžkou trvania v dôsledku nefunkčnosti súdnictva.

Vymáhateľnosť práva sa medzinárodne meria tromi indikátormi:

- a) počet procedúr, počítaných od momentu podania žaloby po vlastnú platbu
- b) čas trvania celého počtu procedúr pod bodom a) v kalendárnych dňoch
- c) vyvolané náklady, vyjadrené ako % zo sumy dlhu.

Indikátory vyjadrujú jednoduchosť, resp. náročnosť vymáhateľnosti práva. Slovensko patrí medzi krajiny, kde je nevyhnutný najvyšší počet procedúr, spojených s vymáhateľnosťou práva (27) a má prvenstvo aj v počte dní, potrebných k vymoženiu práva (565) (pre porovnanie: Austrália má prvý údaj len 11,1 a druhý údaj len 48 dní).

Ukazovateľ ukončenia podnikania vyjadruje čas a výdaje, spojené s riešením bankrotu a používa nasledovné indikátory:

- a) priemerný čas, potrebný na celý priebeh ukončenia činnosti
- b) náklady bankrotového procesu
- c) miera odškodnenia.

Indikátor miery odškodnenia meria efektívnosť a rýchlosť bankrotu, čiže vyjadruje pomer centov na 1 dolár, ktoré vymáhateľ dlhu získa z insolventnej firmy (pozn. je to medzinárodný prístup, preto sa uvádzajú doláre ako peňažné jednotky).

Slovensko patrí medzi krajiny s najdlhšie trvajúcim časom ukončenia podnikania (4,7 roka) a po Thajsku je druhou krajinou s najvyššími nákladmi na výstup podnikateľského subjektu z trhu. Zároveň máme najnižšiu mieru odškodnenia, teda s najnižším výnosom pre veriteľov.

Index podnikateľského prostredia (IPP)

Podnikateľskej aliancie Slovenska je výsledkom pravidelného monitorovania a hodnotenia kvality podnikateľského prostredia v SR. Podnikateľská aliancia Slovenska (PAS) má vlastnú metodiku a jej výsledkom je index IPP. PAS monitoruje štvrťročné zmeny. Index má 3 kategórie hodnotenia, každá kategória má 10 položiek. Prvá kategória sleduje vývoj legislatívneho a regulačného prostredia (funkčnosť politického systému, obchodná legislatíva, daňová a trhovú reguláciu, zrozumiteľnosť legislatívy, vymáhateľnosť práva, funkčnosť súdnictva). Druhá kategória obsahuje vplyv vonkajších makroekonomických faktorov na podnikateľské subjekty (cenová stabilita, menové kurzy, fiškálna politika, úroveň

infraštruktúry, prístup ku finančným zdrojom, korupcia, byrokracia, hospodárenie štátu). Tretia kategória zohľadňuje mikrofaktory, tzn. príspevok podnikov ku vývoju podnikateľského prostredia (vzťah podniku ku životnému prostrediu, ku obchodnému partnerovi, vývoj ľudských zdrojov, ap.)

Index je vážený aritmetický priemer zmien jednotlivých položiek. Základným obdobím je 1. júla 2001, ktorému sa priradil index 100 bodov. PAS má zámer dosiahnuť, aby IPP sa stal spoľahlivým kritériom podnikateľského prostredia.

Podnikateľské prostredie na Slovensku je dlhodobo predmetom kritiky. Korupcia, nekalé správanie sa podnikateľských subjektov, nerešpektovanie záväzkov a porušovanie zmlúv, daňové úniky, tunelovanie, podvody – to všetko v súhrne negatívne vplýva na vzťahy v podnikaní. Správa o stave podnikateľského prostredia v SR v návrhu na zlepšovanie prostredia vymedzuje tieto priority:

- vysoká vymáhateľnosť práva
- fungovanie verejných inštitúcií
- efektívny prístup ku kapitálovému trhu pre všetky ekonomické subjekty
- kvalitná fyzická infraštruktúra a služby v sieťových odvetviach.

Priority sú v súlade s opatreniami Európskej komisie. Indikátory pre vymáhateľnosť práva majú rovnakú štruktúru, ako je popísané v časti svetové indexy.

Slovensko patrí medzi krajiny s najvyšším počtom procedúr, spojených s vymáhateľnosťou práva (27) a vedie aj v počte dní, potrebných ku vymoženiu práva (565). Štatistika dokazuje nielen nedostatky s organizáciou a legislatívnymi podmienkami vymáhania vlastníckych práv, ale implicitne aj vysoké transakčné náklady, spojené s vymáhaním vlastníckych práv. Veľkosť transakčných nákladov v konečnom dôsledku ovplyvňuje efektívnosť ekonomiky ako celku. V dôsledku tejto skutočnosti sa možno iba stotožniť s názorom, že vymožiteľnosť práva sa považuje za kľúčovú prekážku rozvoja podnikateľskej sféry.

V poslednom období sa v našich médiách problém vymáhateľnosti práva dosť často zužuje len na oblasť vyvlastnenia. Je to špecifický prípad v tzv. verejnom záujme, ale žiadna právna norma explicitne nedefinuje verejný záujem. Je vôbec možné explicitne definovať verejný záujem? Odpoveď na otázku závisí od logiky vládných zásahov a od toho, čo hospodárska politika svojimi nástrojmi preferuje.

V reálnom živote, v praxi, nie je dodržiavanie vlastníckych práv nikdy absolútne. Jednak preto, že takmer nikdy nie sú jasne a jednoznačne definované hranice vlastníckych práv, pretože náklady na definovanie hraníc vlastníckych práv sú veľmi vysoké. Dôkazom toho je existencia externalít – či už pozitívnych,

alebo negatívnych. Inými slovami – aj keď naša Ústava zaručuje ochranu súkromného vlastníctva, to ešte neznamená, že so svojim predmetom vlastníctva môžeme nakladať ľubovoľne. Rozhodovať o ňom môžeme len v určitých hraniciach, ktoré nám vymedzujú naše právomoci a povinnosti tak, aby sme neohrozovali právomoci a zodpovednosť ostatných vlastníkov.

Ak však hovoríme o vymáhateľnosti vlastníckych práv z pohľadu podnikateľskej činnosti, domnievame sa, že by sme mali uvažovať predovšetkým v rovine záväzkov a pohľadávok z ekonomickej činnosti, i keď nevylučujeme ostatné ohraničenia vlastníckych práv. Popri existencii právneho rámca obchodných vzťahov by mala existovať aj určitá „záruka“, že záväzky zo zmluvných obchodných vzťahov sú vymožiteľné v čase, ktorý má pre veriteľa ešte ekonomický zmysel. V takomto prípade začína zohrávať rozhodujúcu úlohu fungujúci súdny systém, doplnený mechanizmom mimosúdneho riešenia sporov. Systém vymáhania záväzkov by mal byť dostupný pre všetky ekonomické subjekty, bez zvýhodňovania, resp. znevýhodňovania niektorého, resp. niektorých subjektov. Z hľadiska formálnej logiky je požiadavka dostupnosti opodstatnená. Ak sú však v ekonomike ako celku aj iné právne normy (napr. daňové zákony, odvodové povinnosti podnikateľských subjektov, ap.), ktoré „zrovnoprávňujú“ ekonomické subjekty ale v inej rovine – v rovine povinnosti zaplatiť daň, potom zrejme úvahy o zvýhodňovaní štátu alebo verejnoprávných fondov pred ostatnými veriteľmi nemajú oporu v argumentácii. Zvýhodnenie štátu ako veriteľa (presnejšie príslušného daňového orgánu) je spravidla zabudované v „logike“ bankrotového práva a je odvodené od poňatia nezaplatenia záväzku zo zmluvného vzťahu ako najzákladnejšej formy rizika v podnikateľskej činnosti.

3. Záver

Inštitucionálne prostredie ovplyvňuje činnosť podnikateľských subjektov a aj ich transakčné a informačné náklady ako súčasť celkových nákladov. Na jednej strane prispieva ku príťažlivosti regiónu pre potenciálnych investorov, na strane druhej „odpuďzuje“ prílev disponibilných zdrojov pre rozvoj. Zmeny v globálnom prostredí zvýhodňujú krajiny a regióny, v ktorých sú inštitúcie, administratíva i jednotlivé ekonomické subjekty, pripravené pružne reagovať na tieto zmeny. V tomto zmysle inštitucionálne zmeny tvoria prostredie pre podnikanie, pričom niektoré znevýhodňujú domáce subjekty, iné prispievajú ku zlepšeniu prostredia pre podnikanie a v konečnom dôsledku i ku zvyšovaniu národohospodárskej efektívnosti. Domnievame sa, že nástroje hospodárskej politiky vlády, zamerané na „vyrovnávanie úrovne regiónov“ by mali rešpektovať disponibilné zdroje regiónu a viac využívať „špecifické“

nástroje, ktoré by zohľadňovali možnosti regiónu pri tvorbe pridanej hodnoty.

References:

- [1] Korner, P., Kudrna, Z., Vychodil, O.: Měření kvality podnikatelského prostředí ve střední Evropě. Finance a úvěr, roč. 52, 2002. č- 12. str. 674-697
- [2] Doing Business 2005, Svetová banka
- [3] Doing Business 2007, Svetová banka
- [4] Hlavné bariéry podnikateľského prostredia v Slovenskej republike. Združenie podnikateľov Slovenska. Dostupné: www.zps.sk/documents, 2.8.2006
- [5] Správa o stave podnikateľského prostredia v Slovenskej republike s návrhmi na jeho zlepšovanie, schválená uznesením vlády SR č. 950 zo dňa 30.novembra 2005
- [6] Bačišin, V.: Podnikanie vo svete. Dostupné: www.profesia.sk/, 25.8.2006
- [7] Horníková, Z.: Zlepšovanie podmienok busienessu sa zaseklo. Dostupné: www.etrend.sk/, 6.10.2006
- [8] Šikula, M.: Európska únia a my. Dostupné: <http://www.civil.gov.sk/Casopis/2003/23/2318ho.htm>, 22.8.2006
- [9] Materiály Transparency International www.transparency.org
- [10] Materiály Podnikateľskej aliancie Slovenska. www.alianciapas.sk/

Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/2557/05 Teoretické a metodologické aspekty inštitucionálnej podpory podnikania, ako faktor oživenia podnikateľského prostredia východoslovenského regiónu.